

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 2-475.5:393(497.4)"15/16"

Prejeto: 10. 6. 2015

Andraž Kovačdiplomirani zgodovinar (UN), Parecag 170a, SI-6333 Sečovlje
E-pošta: kovac.andraz@gmail.com

Smrt, odrešenje in iskanje smisla: pogrebna pridiga Krištofa Spindlerja za Herbardom Auerspergom in plemiški etos v času konfesionalizacije

IZVLEČEK

Prispevek obravnava odnos do smrti v zgodnjem novem veku, posebej v tako imenovanem konfesionalnem obdobju (1550–1650), v katerem sta bili politika in vera tesno prepleteni. Glavni vir je pogrebna pridiga Krištofa Spindlerja, ki je bila brana na pogrebu Herbarda Auersperga in za katero lahko domnevamo, da je imela velik vpliv na takratno plemstvo. Na to nas napeljuje dejstvo, da je bila kasneje natisnjena in da jo je kot vir za Slavo vojvodine Kranjske morda uporabil Janez Vajkard Valvasor. Kljub temu da pridiga sledi marsikaterim srednjeveškim prvinam viteške kulture, se od starejših del, kot so npr. pogrebni govor Johannes Rota za Ulrikom Celjskim ter objokovalne pesmi Petra Suchenwirta, razlikuje po poudarjeni didaktični noti in večji teološki razdelanosti tematike, kar gre pripisati tako različni literarni zvrsti kot tudi obdobju, v katerem je nastala.

KLJUČNE BESEDE

Herbard Auersperg, Krištof Spindler, smrt, konfesionalizacija, reformacija, viteštvo, plemiški etos

ABSTRACT

**DEATH, SALVATION AND THE SEARCH FOR MEANING:
CHRISTOPH SPINDLER'S FUNERAL SERMON FOR HERBARD VON AUERSPERG
AND NOBLE ETHOS DURING THE CONFESSIONAL ERA**

*The article deals with the understanding of death in the early Modern Period, especially in the so-called confessional era (1550–1650), which was marked by a close relationship between religion and politics. The primary source for the article is a funeral sermon for Herbard von Auersperg, which was written and read by Christoph Spindler and for which we can assume that it had a great influence on contemporary nobility. This conclusion also points to the fact that the funeral sermon was printed and perhaps even used by Johann Weikhard von Valvasor as the source for his *Glory of the Duchy of Carniola*. Even though the sermon follows many elements of medieval chivalric culture, it differs from earlier works like *oratio funebris* of Johannes Roth for Count Ulrich of Cilli or *totenklage* of Peter Suchenwirt in a greater emphasis on didactics and a more systematic theological treatment of the theme. This was due as much to the difference in literary genre as to the period in which it was written.*

KEY WORDS

Herbard von Auersperg, Christoph Spindler, death, confessionalisation, reformation, chivalry, noble ethos

UVOD

Pisalo se je leto 1575. Kranjski, štajerski in koroški stanovi so sestankovali v Brucku na Muri, kjer so sprejeli obrambni red, ki je omogočal boljšo obrambo današnjega slovenskega ozemlja. Med kranjskimi udeleženci je bil prisoten tudi vrhovni poveljnik hrvaške krajine Herbard Auersperg (Turjaški). Med sestankom so prispele vesti o zbiranju velike osmanske vojske,¹ zaradi česar je Auersperg septembra 1575 zapustil Bruck in odšel v svoj grad Pobrežje ob Kolpi. Kmalu zatem so prišle še novice, da je pet turških begov za napad na Hrvaško zbralo veliko vojsko, ki naj bi štela od 10.000 do 12.000 mož. Vojaki naj bi že pričeli s plenjenjem po hrvaškem ozemlju in se pomikali proti severu. Kot odgovor na to se je pod Herbardovim poveljstvom pri Budačkem na Hrvaškem zbrala krščanska vojska in 22. septembra 1575 je prišlo do spopada, v katerem je Herbard padel. Turki so v skladu s turško tradicijo padlim odrezali glave in jih 9. decembra ponosno razkazovali po Carigradu.² Bitka pri Budačkem je zaradi svoje tragičnosti – še toliko bolj jo je poudarjala usoda ostankov Herbarda Turjaškega in njegovega sorodnika Friderika Višnjegorskega – postala priljubljena snov, ki je burila duhove širom Kranjske.³

Prvi, ki je obravnaval Herbardovo smrt, je bil protestantski predikant in superintendent Krištof Spindler. Je avtor pogrebne pridige na Herbardovem pogrebu, ki je bil po besedah Maje Žvanut najveličastnejši pogreb protestantskega obdobja.⁴ Kdaj točno je do njega prišlo, ni popolnoma jasno. Kronisti poročajo, da so Herbardovo obglavljeno truplo na dan njegove smrti prinesli v Pobrežje, od tam pa tri dni pozneje v Ljubljano (25. september). Ker pa je natisnjena Spindlerjeva pridiga datirana 13. oktobra, to pomeni, da je bilo takrat truplo že pod zemljo, kljub temu da so Turki 9. decembra še razkazovali Herbardovo glavo po Carigradu. Miha Preinfalk je odgovor na to vprašanje našel v Megiserjevem poročilu, ki ga je povzel tudi Janez Vajkard Valvasor. Ob Herbardovi smrti je njegov sorodnik Janez Auersperg Ferhada pašo prosil, naj prizanese ujetemu Herbardovemu sinu Volfu Engelbertu in vrne Herbardovo glavo. Prošnji je Ferhad paša ustregel. Odrto glavo so tako skupaj s preostalim truplom pokopali v ljubljanski špitalski cerkvi, nagačeno kožo pa so Auerspergi skupaj z ujetim Volfom Engelbertom odkupili kasneje. Nagačeni glavi Herbarda in Friderika Višnjegorskega sta ostali na Turjaškem gradu do konca druge sve-

Baron Herbard Auersperg (Turjaški) (1528–1575).

tovne vojne kot družinski relikviji, ki so ju Turjaški ponosno kazali obiskovalcem.⁵

Toda vrnimo se k pogrebni oz. žalni pridigi (*Leichpredig*) Krištofa Spindlerja, ki so jo brali na Herbardovem pogrebu. Preinfalk jo uvrsti v širši kontekst del, ki se ukvarjajo s Herbardom Auerspergom in slavljenjem njegovega viteškega življenja in junaške smrti. Spindlerjev tekst je bil prvi v vrsti takšnih del, kmalu pa mu je sledilo še delo Herbardovega prijatelja Jurija Khisla.⁶ Pridiga je zanimiva predvsem zato, ker omogoča boljši vpogled v etos kranjskega (in tudi širše srednjeevropskega) plemstva v drugi polovici 16. stoletja, ki ga bomo poskušali interpretirati v pričujočem besedilu. Na tej točki je pomembno poudariti, da smoter razprave ni vsakodnevno dožemanje smrti, odrešenja in viteškega ideala, temveč normativen izraz, ki ga lahko razumemo kot del diskurza neke dobe, v našem primeru konfesionalnega obdobja, se pravi časa, ki ga približno zamejujeta leti 1550 in 1650 in ki ga opredeljuje tesna povezanost vere in politike.⁷ Razgrniti bomo torej poskusili pogled na politični red in samo osmišljanje predmoderne družbe prek kulturne zgodovine in njene antropološke paradigme. Ta namreč vključuje percepcijo sveta ljudi, njihove simbole, vrednostni sistem, identiteto itd. Predmoderna elita namreč nikoli ni bila docela

¹ Treba je poudariti, da je zgodovinsko pravilnejši izraz osmanska vojska in osmansko cesarstvo – prvič, ker se je cesarstvo tako imenovalo, in drugič, ker Turki niso bili edina etnična skupina v cesarstvu in vojski.

² Simoniti, *Turki*, str. 178.

³ Preinfalk, »Boj pri Budački«, str. 189–190.

⁴ Žvanut, *Od viteza*, str. 122.

⁵ Preinfalk, »Boj pri Budački«, str. 191.

⁶ Prav tam, str. 192–193.

⁷ Strohmeier, *Svoboda politike*, str. 7.

avtonomna v odločitvah in prosta v ravnanju, temveč je bila zavezana družbenemu smislu.⁸

SMRT IN ISKANJE SMISLA

V predmoderni dobi politična skupnost ni bila zgolj zadeva tega sveta, temveč ravno nasprotno, njen prvotni namen je bil usmerjen proti drugemu svetu, onostranstvu. Politična skupnost je bila namreč razumljena kot skupnost odrešenja, kraj očiščenja posameznika in družbe, kraj, kjer se dušam vrne zdravje, oz. neke vrste politične vice. Po takratnem verovanju posameznik ni zmožen doseči krščanske odličnosti izven skupnosti, temveč zgolj s svojim delom za skupnost in v skupnosti. Čas takratnih ljudi oz. »domorodcev«, kot jih sledeč amerškemu antropologu Cliffordu Geertzu imenuje Sašo Jerše, je imel namreč dve optiki: zemeljsko in nebeško, časno in večno, izrazito politično ter scela religiozno hkrati, ki sta sicer pogosto prihajali v nasprotje. Predmoderne skupnosti so pogosto skušale iskati ravnotežje med njima.⁹ Znotraj tega pogleda je bila tudi smrt razumljena drugače, kot je danes oz. od 18. stoletja dalje. Pred tem je bila namreč nekaj močno ritualiziranega, bila je prehod iz ene (posvetne) oblasti v drugo (božjo), od enega suverena k drugemu, v odrešitev ali pogubo, hkrati pa je tudi na zemlji prenesla moč od pokojnika h dedičem.¹⁰

Smrt pred obdobjem konfesionalizacije v literarnem izročilu

Eden od primerov *par excellence* smrti v srednjem veku na širšem slovenskem ozemlju je smrt Viljema I. Svibenskega. Viljem se je udeležil upora proti grofu Majnhardu II. Goriško-Tirolskemu, ki so ga vodili Ulrik III. Vovbrški, salzburški nadškof, bamberski škof in bavarski vojvoda, medtem ko je bil Majnhardov zaveznik štajerski vojvoda Albreht. Ker je bil Viljem popularna oseba, se je kmalu po njegovi smrti spletla nadregionalna legenda.¹¹ Za to je imel največ zaslug Otokar iz Gaala (v izvirniku Geul), ki je bil avtor Avstrijske (ponekod imenovane tudi Štajerske) rimane kronike, v kateri je opisoval dogodke na Štajerskem, Koroškem in v Avstriji med letoma 1250 in 1265. V tem delu je, kljub temu da je politično dogajanje spremljal in bil z njim dobro seznanjen, nekatere dogodke priredil tako, da so bolje ustrezali njegovim političnim nazorom. Sam je bil namreč vitez Ota II. Lichtensteinskega, ki je bil sin slavnega minezengerja Ulrika in posledično zagovornik lichtensteinske in habsburške politike. V kroniki je podrobno opisal upor proti Majnhardu Goriško-Tirolskemu in Viljemovo smrt. Prek nje je namreč želel opozoriti

na nevarnost plemiških teženj po samostojnosti, ki lahko kot v Viljemovem primeru vodijo v prelomitev zvestobe deželnemu knezu.¹²

V tej zgodbi je izredno zanimiv del o Viljemovem prstanu in pravičnijih elementih okoli njegove smrti. Umirajočega Viljema naj bi našel njegov sorodnik Konrad Aufensteinski. Viljem je bil po Otokarjevem poročilu sedemkrat s kopjem preboden skozi prsi. Aufensteinu kot najljubšemu prijatelju (sorodniku) je ponudil prstan, ki naj bi mu zagotavljal oblast nad posestmi in deželo, čast, slavo in viteški vrline, vse dokler ga bo imel na roki. Otokar opisuje tudi čarobne lastnosti prstana, kar je pomembno predvsem zato, ker je po ljudskem izročilu običajno sporočilo zgodb s čarobnimi predmeti, da tisti, ki dobi takšen predmet v posest, prej ko slej pozabi na etiko in zlorabi čarobne moči. Otokar je želel na ta način poudariti nujnost absolutne zvestobe svojemu gospodu, kar je pomembno tudi zaradi časovnega okvira dogodkov. Konec 13. stoletja je bila namreč viteška zvestoba izumirajoč pojem, poleg tega pa je bila opisana bitka zadnji večji upor deželnega plemstva proti zakonitemu deželnemu knezu.¹³

Namen Otokarjevega pisanja je bil torej postaviti zgled oz. primer. Iz helenizma je bilo namreč prevzeto mišljenje, da mora zgodovina predvsem dajati zgled, ki so uporabni tako za moralno pedagoške cilje oz. vzgojo kot tudi v pomoč praktični politiki.¹⁴ Čeprav Arno Strohmeier za to tezo navaja zgodovinopisje 16. stoletja, jo lahko jasno vidimo že pri Otokarjevem opisu Viljemove smrti in pri Petru Suchenwirtu, ki v svoji pesmi ob smrti vojvode Albrehta III. (*Von herzog Albrecht faligen in Österreich*) ostale člane rodbine, se pravi Habsburžane, poziva, naj se zgledujejo po njem.¹⁵ Peter Suchenwirt († 1407) je bil poznosrednjeveški pesnik, poznan po svojih heraldičnih objokovalnih pesmih (*totenklage*), od katerih je vsako končal z opisom grba objokovane osebe. Zanimiva prvina njegovih objokovalnih pesmi je, da so po svoji obliki sorodne latinski *laudatio funebris* (pogrebni govoru). Imele so celo značilno strukturo antičnega govora: tožbo, hvalo, priprošnjo ter poimenovanje umrlega, k čemur je Suchenwirt dodal nov element, in sicer opis grba.¹⁶

To je zanimivo posebej zaradi tega, ker je v srednjem veku v večini prevladovala pogrebna pridiga in ne pogrebni govor. Če se je iz nagrobnih govorov grških cerkvenih očetov, kot sta bila Gregor iz Nise in Gregor iz Naziansa, dalo izluščiti skoraj celotno biografijo umrlega, je bilo na zahodu drugače. V nasprotju z grško patristično tradicijo so nagrobni govorji Ambrozija Milanskega, kljub temu da so bili še zmeraj pod vplivom antične retorike, z uporabo bi-

⁸ Jerše, V iskanju, str. 25–34.

⁹ Prav tam, str. 60–62.

¹⁰ Foucault, »Society must be defended«, str. 247–248.

¹¹ Kos, Pot na Avalon, str. 165–166.

¹² Kos, *Blesk zlate krone*, str. 229.

¹³ Prav tam, str. 237–238.

¹⁴ Strohmeier, *Svoboda politike*, str. 72.

¹⁵ Suchenwirt, *Peter Suchenwirt's Werke*, str. 16–17.

¹⁶ Mlinar, *Podoba*, str. 39–41.

bličnih citatov že kazali krščanski izvor. Še dlje je šel sv. Hieronim, ki je zavračal vplive poganske retorične prakse in njeno hvalo pokojnikovih vrlin ter zahteval odvrnitev od zunanjosti in usmeritev k duhovnim vrlinam posameznika, od trenutka, ko je ta postal kristjan. Hieronim je v srednjem veku med zahodnimi očeti veljal za veliko avtoriteto, kar je razlog za to, da srednji vek na zahodu ni poznal nagrobnega govora, temveč zgolj pridigo.¹⁷

A kot nam kažejo Suchenwirtove objokovalne pesmi, so prvine nagrobnega govora preživele, čeprav drugače. Hkrati pa kažejo, da je trditev Alberta Tenentija, da je humanizem ponovno odkril zemeljsko in zgolj posvetno slavo, pretirana.¹⁸ Morda bi sicer lahko rekli, da je človeku ponovno približal ideal posvetne slave kot nečesa, kar je dobro samo po sebi. Če pogledamo npr. Suchenwirtove pesmi o vojvodi Albrehtu III., vidimo precej izrazito slavljenje njegovih viteških vrlin. V pesmi O viteštvu vojvode Albrehta (*Von Herzog Albrecht's ritterschaft*) Suchenwirt namreč najprej opisuje, kako se je Albreht s srcem in voljo odločil postati vitez ter kako je s petdesetimi oprodomi (*chneht*) odšel na križarsko vojno v Prusijo.¹⁹ V isti pesmi poudarja, da je knez resno opravljal svojo funkcijo, da je ljubil božjo besedo in poslal po učitelja v Pariz za svojo šolo na Dunaju, da se je bojeval v Prusiji in Litvi, da je bil vitez dvajset let ter da je dobro skrbel za mlade kneze (svoje nečake).²⁰ Seveda se Suchenwirt ni izognil pozivanju k upanju na odrešitev in mučeništvo vojvode Albrehta.²¹ Iz pesmi je jasno viden tudi vzgojni moment, se pravi predstavitev subjekta pesmi kot nekoga, ki si ga je vredno vzeti za zgled. Podobno prek njegovih dejanj za zgled viteškega življenja Suchenwirt opisuje še celjskega grofa Ulrika I.²²

Naslednji zanimiv primer odnosa do smrti se kaže v pogrebnem govoru za grofom Ulrikom II. Celjskim izpod peresa humanista Johanesa Rota (Rotha). Čeprav, kot smo videli pri Suchenwirtu, posvetna slava ni bila v celoti ponovno odkrita v renesansi, je takrat postala bolj cenjena. Odkritje in cenjenje tega novega občutka je privedlo do tega, da so številni znani humanisti – med drugim tudi Peter Pavel Vergerij in Enej Silvio Piccolomini – v sebi bili boj, v kolikšni meri je človek lahko istočasno privrženec Kristusa in Cicera. Takrat je bila odkrita tudi antika kot stanje duha. Prvotni razlog za prebiranje antičnih tekstov je bila podobnost in sozvočje s krščanskimi nauki.²³ Govor za Ulrikom kot delo humanistične

tradicije tako sledi odkritju posvetne slave, ki ga je prinesel humanizem. Johannes Rot sicer v svojem govoru prav tako poudari, da sta z Ulrikovo smrtjo najbolj prizadeti presveta vesoljna Cerkev in vojska s križem zaznamovanih vojščakov, ki »v teh časih blodijo razkropljeni na vse strani med narodi, oropani najboljšega vojskovodje in bojevnika, pod čigar zaščito so se opasali z meči za boj z davnimi sovragi, hoteč proslaviti slavo Jezusa Kristusa«. ²⁴ S tem je avtor izpostavil dejstvo, da je bil Ulrik poveljnik vojske proti Turkom, ki jo je leta 1456 zbiral v Avstriji, in najemnikom ponujal visoke vsote denarja, čeprav sta z ogrskim kraljem Ladislavom verjetno imela še druge načrte. Kljub temu je bil ubit ravno med pripravi na pohod, kar je občutek izgube še okrepilo.²⁵ A vendar večina pogrebnega govora ni namenjena verskim vprašanjem, temveč slavljenju pokojnika. Rot kliče kralje in kneze k žalovanju, Madžarsko okliče za Panonijo, nadležno Bogu, ter Madžare primerja z verolomnimi Skiti in krutimi Huni.²⁶ Govor vsebuje številne figure iz antične mitologije in zgodovine, čeprav ne manjkajo niti biblični citati in proti koncu tudi citat sv. Avgušтина.²⁷

Pri Rotovem govoru je pomembno izpostaviti še nekaj stvari. Najprej je zanimivo, da dejansko ne vemo, ali je bil govor sploh prebran, ker je šlo pri pogrebnih govorih v poznem srednjem veku pogosto za zgolj literarne konstrukte. Če so ga brali, ga niso na Ulrikovem pogrebu, temveč v okviru širših pogrebnih slovesnosti pred celjsko duhovščino in plemstvom. Zaradi načela, da se o mrtvih govori samo dobro, lahko v govoru najdemo pretirano poudarjanje Ulrikovih vrlin.²⁸ Ideja o vojskovanju za Kristusa in s tem ideal krščanskega viteza sta seveda prisotna še na več mestih v govoru, a nista prevladujoč motiv. Iz Ulrikovega življenja je izpričana pripadnost sicer že zahajajoči viteški kulturi, hkrati s pripadnostjo humanistični. Kultura celjskega dvora je bila precej humanistično obarvana, saj so tam delovali humanistično izobraženi pisci.²⁹ Tako si je npr. novembra 1429 Ulrik od očeta sposodil 32 tisoč oglejskih zlatnikov, kolikor jih je potreboval za viteško romanje k sv. Jakobu v Santiago de Compostela. Na romanju, ki je opisano v kroniki kastiljskih kraljev, ga je spremljalo 60 konjenikov. Tri tedne je bival na dvoru kastiljskega vladarja Janeza. Takrat je bilo namreč viteško romanje že popolnoma sprejemljivo in tudi poznejši cesar Friderik III. se je raje kot za vojaški pohod odločil za romanje na božji grob v Jeruzalem, kjer je prejel viteški udarec.³⁰

Zanimiv in pomemben element je še primerjava

¹⁷ Simoniti, *Humanizem*, str. 24–31.

¹⁸ Tenenti, *Občutje smrti*, str. 37.

¹⁹ Suchenwirt, *Peter Suchenwirt's Werke*, str. 8.

²⁰ Prav tam, str. 204 (povzetek pesmi o viteštvu vojvode Albrehta).

²¹ Prav tam, str. 17.

²² Prav tam, str. 258–261 (obnova pesmi Von Grafen Ulrich von Cilli).

²³ Tenenti, *Občutje smrti*, str. 40–41.

²⁴ Rot, *Oracio funebris*, str. 240.

²⁵ Voje, *Balkanska politika*, str. 111–112.

²⁶ Rot, *Oracio funebris*, str. 241–242.

²⁷ Prav tam, str. 244.

²⁸ Mlinar, *Podoba*, str. 118.

²⁹ Kos, *Turnirska knjiga*, str. 11.

³⁰ Mlinar, *Biti vitez*, str. 106–107.

sklicevanja na onostranstvo, »prehoda od enega suverena k drugemu«, pri Suchenwurtu in Rotu. Pri Suchenwurtu sta, kar se tega tiče, najzanimivejši pesmi o padcu vojvode Albrehta v Avstriji (*Von herzog Albrecht faligen in Österreich*) ter o poslednji sodbi (*Die red von dem jungsten Gericht*). Prva pesem se, kot smo že videli, prvenstveno ukvarja z Albrehtom in njegovim viteštvom. Opisuje njegov boj v Litvi in Prusiji (Königsbergu), kako je s pridobljenim zlatom in srebrom nagradil viteze, kako ni škodoval poganskim ženskam in otrokom ter kako se je boril ponosno in z junaško močjo.³¹ Nato ob njegovi smrti sledijo pasusi, ki jasno kažejo pomen smrti in versko zaznamovano dojetje tega pomena v njegovem delu. Najbolj pomenljiv je pasus, ki kaže na univerzalnost smrti, na to, kako ta pride do vseh, ne glede na starost ali stan.

*Den hat der Tod nu abgezant,
dem niemant mag entweichen,
er nympt si paide jung und alt,
die armen und di reichen.*³²

Še zanimivejši je naslednji pasus, v katerem Suchenwirt izraža upanje na Albrehtovo odrešitev in si želi, da bi bila njegova duša sprejeta v nebesa k angelom po njegovi mučniški slavi:

*Got herr, durich dein raines plüt,
Perbröt, sein sel vor leiden,
Daz si der haizzen helle glüt
Müzz ewichleich vermeiden;
Enpach di sel mit vrewden gar,
Duich deiner marter ere,
Und hilf ir an der engelsbar,
Da frewd ist nymmer mere.*³³

Takšna pesnitev ni mogla obiti prošnje poslušalcev, naj molijo za Albrehta in njegovo dušo (*Nu pittet Got gemainichleich, ir jungen und ir alten, daz di sel in himmelreich, werd ewigleich gehalten*). V pesmi o poslednji sodbi so te tematike še močneje poudarjene. Tam ponovno piše, kako smrt vzame vse (*Der tod es alles uberwind, Die zarten weib die liben chind*), in poudari pomen priprave na poslednjo sodbo, kjer ne bodo materialne dobrine nič koristile in na kar je duša prevzetnega človeka slabo pripravljena. Na tej točki Suchenwirt še poudarja nujnost usmiljenja do vseh kristjanov, tudi podložnikov (*Die nachsten, noch dein undertan*), in potrebnost božjega strahu.³⁴ Pesem kaže didaktično noto, katere namen je prestrašiti živce in jih posledično spodbuditi k bolj krščanskemu življenju. Pri Rotu se vse to kaže v mnogo manjši meri. Sicer navaja Joba, ko pravi, da moj odrešitelj

živi, in sv. Avgušтина, ko pravi, da mrtvih (oz. tistih, ki so odšli s tega sveta) niso izgubili, temveč so jih poslali naprej. Poziva tudi k molitvi za slavnega kneza, da bi bil deležen večne blaženosti (*Revocemus ergo animos nostros, qui cum superis racione participamus, sicceamus oculos nostros et hunc gloriosum principem, quem a terrenis vinculis absolutum cernimus, magno plausu eterne felicitatis participem fieri exoremus, ponamus lacrimas et tristia pectora, voces raucas claras reddere studeamus*).³⁵ Je pa toliko bolj poudarjen element izgube in žalosti.

Vprašanje pogreba

Medtem ko omenjenih tekstov na pogrebih niso brali, za Spindlerjevo pridigo velja nasprotno. Zato si je smiselno ogledati še odnos do pogreba med plemstvom pred reformacijo in se vprašati, kakšno vlogo je imel v takratni družbi. Ritualiziranost smrti je bila nedvomno večja kot danes in posledično so pogreb dojemali kot nekaj pomembnejšega. Na tem mestu je pomembno poudariti, da se je proti koncu srednjega veka pojavil intimnejši odnos z Bogom, kar je vplivalo tudi na pogrebne slovesnosti. Na pogrebu Ulrika I. Svibenskega, Viljemovega brata, leta 1261 se je npr. zbral cvet kranjskega plemstva na čelu z deželnim gospodom Ulrikom III. Spanheimom. Podobno je avstrijskemu vojvodi Frideriku I. leta 1198, ko je umiral na poti iz Svete dežele, ob smrtni postelji stalo veliko plemičev. Za razliko od teh pogrebcev je bil pogreb Ulrika II. Celjskega precej bolj umaknjen v zasebno sfero. Potem ko so truplo prenesli iz Beograda, so ga najprej pokopali v družinskem krogu. Trideset dni po smrti je sledil obred v širšem krogu (prisotni so bili namreč tudi uradniki in poslanci), ki je imel predvsem simbolni pomen, saj se je z njim končal rod Celjskih grofov. S te slovesnosti izvira vzklík: »Danes grofje Celjski in nikdar več!«. Skupna lastnost pogrebcev je bila želja po pokopu v čim bolj imenitnih cerkvah.³⁶

Spektakularnost pogreba Ulrika Celjskega je na plemstvo brez dvoma naredila velik vtis, saj je verski obred vseboval lomljenje praporov, kar je simboliziralo konec rodu ter globoko povezavo med viteštvom in krščanstvom.³⁷ Iz tega lahko sklepamo, da je bil pogreb tudi priložnost za premislek o zgoraj omenjenih dejavnikih, posebej upor, zvestobi in veri. Sicer smo o pogrebih od 16. stoletja dalje bolj poučeni, predvsem zaradi boljše ohranjenosti virov, npr. oporok. Eden prvih ohranjenih tovrstnih virov na Slovenskem je oporoka Volfa Lamberga iz leta 1550. Ta je pisanje začel z besedami preroka Izaije Ezekiji (I. 38): Poskrbi za svojo hišo, umrl boš in ne živel. Tako je tudi sam želel razdeliti svojo svetno premoženje: telo je izročil farni cerkvi v Škofji Loki, kjer so že bili

³¹ Suchenwirt, *Peter Suchenwirt's Werke*, str. 16.

³² Prav tam.

³³ Prav tam, str. 17.

³⁴ Prav tam, str. 142–144.

³⁵ Rot, *Oracio funebris*, str. 244.

³⁶ Kos, *Pot na Avalon*, str. 167–169.

³⁷ Žvanut, *Od viteza*, str. 119.

pokopani njegovi predniki, pogreb pa naj bi opravili po krščanskem obredu, z dvigom štita, čelade in zastave, kar je bil star viteški ritual. Iz tovrstnih teženj po ureditvi lastnega pogreba se je v *Hvalnici norosti* norčeval že Erazem Rotterdamski, ki se je spraševal, ali ti ljudje mislijo, da bi preskromen pokop mrliča užalil.³⁸

Konfesionalizacija diskurza o smrti

Preden se posvetimo Spindlerjevi pridigi, se je treba ustaviti še pri vprašanju konfesionalizacije. Kot smo namreč že omenili, obdobje Herbardovega življenja in smrti imenujemo konfesionalno obdobje, v katerem je bila zaradi verskih trenj povezava vere in politike še posebej močna. To je veljalo še posebej za plemstvo, ki je bilo v avstrijskih deželah pretežno protestantsko in je tako izvajalo lasten proces konfesionalizacije, ki je bil nasproten deželno knežji oz. katoliški konfesionalizaciji. Ta je definirana kot širok socialnozgodovinski proces, »s katerim je doktrinarna in organizacijska utrditev cerkve kot vodilnega dejavnika obsežnega političnega in družbenega oblikovanja« vplivala na modernizacijo političnega sistema in oblikovanje zgodnje novoveške države. Nas zanima predvsem stanovska konfesionalizacija, ki je težila k deželni evangeličanski Cerkvi, skupnemu cerkvenemu redu, njenemu sodelovanju v izobraževalni politiki itd. Nasproti tej stanovski konfesionalizaciji je bila deželno knežja in katoliška konfesionalizacija, ki je težila k zgodnjeabsolutistični koncentraciji oblasti.³⁹

Ta proces odnosa do smrti ni zajel povsem neposredno, šlo je kvečjemu za okrepitev odnosa z Bogom na individualni ravni ter za še večji poudarek na religiji in odrešenju. Vzgojni element je sicer opazen pri Suchenwurtu in v manjši meri pri Rotu, kljub temu pa lahko rečemo, da je bil v konfesionalnem obdobju tovrsten pogled izpopolnjen in bolj teološko razdelan ter nikakor ni prekinil s starimi obrazci. Luther npr. trdi, da namen pogreba – slavljenje Boga in vzgoja živih – najbolj dosežemo skozi eksegezo v pridigi. Luther je postavil zgled za protestantske pogoře na pogrebu saškega volilnega kneza Friderika Modrega in tako je pridiga postala standardni del protestantskega pogreba. Namen pridig sta bila tudi tolažba in poučevanje živečih.⁴⁰ V tem primeru vidimo vpliv reformacije na širše družbene strukture in njihovo preoblikovanje.⁴¹ Kot primer te preobrazbe in hkrati kontinuitete, ki se je ohranila, si oglejmo pridigo, ki jo je superintendent kranjske protestantske Cerkve Krištof Spindler bral na pogrebu Herbarda Turjaškega in je bila kasneje natisnjena z naslovom: *Ain Christliche Leichpredig, Bey der Begrebnus weyland des*

Wolgebornen Herrn Herrn Hörwarden Freyherrn zu Auersperg ... Gehalten durch M. Christophorum Spindler ... Gedruckt zu Laybach durch Hannß Mannel Anno MD LXXV. Natisnjena je bila iz dveh razlogov. Prvi razlog je bila neudeležba Herbardove vdove, tirolske plemkinje Kristine baronice Spaur-Valör, za kar je bil glavni razlog najverjetneje družbena konvencija, da se vdova zaradi žalovanja pogreba ne udeleži, čeprav je kot uradni razlog navedena slabost.⁴² Kot objavljeno delo je Spindlerjevo pridigo poznal tudi Janez Vajkard Valvasor in jo morda uporabil pri pisanju *Slave vojvodine Kranjske*.⁴³ Natisnjena je bila tudi zato, da bi jo ovdovela baronica brala in bila s tem spodbujena h krščanskemu življenju.⁴⁴ Spindlerjevo delo bomo primerjali s pogrebno pridigo tübingenskega teologa Jakoba Andreaeja za Primožem Trubarjem iz leta 1588.⁴⁵

Preden se vrnemo k pridigi, še nekaj besed o njenem avtorju, Krištofu Spindlerju. Spindler je bil, kot že omenjeno, superintendent (prvi pridigar) protestantske Cerkve na Kranjskem. S tem je zasedal mesto, ki ga je po vrnitvi iz prvega izgnanstva v Nemčiji zasedal Primož Trubar in za njim Sebastjan Krelj.⁴⁶ Spindler je bil tudi sicer v marsičem Trubarjev varovanec. Rodil se je namreč leta 1546 na Württemberskem in za njegov odhod v Ljubljano po Kreljevi smrti se je moral Trubar kar precej potruditi, saj je württemberski vojvoda pričakoval, da bo Spindler nadaljeval s študijem in bil posledično pripravljen za višjo funkcijo od kranjskega superintendenta. Spindler je bil v Ljubljani precej priljubljen zaradi svojega znanja in prijetnih nastopov. Poleg tega se je zavzemal za izobraževanje in utrditev tako slovenske kot nemške Cerkve.⁴⁷

Sedaj pa preidimo k vprašanju pridige in temu, kako je poskusila odgovoriti na vprašanje smisla predmodernih elit, v našem primeru plemstva. Osrednja narativna os pridige je primerjava Herbarda Auersperga z bibličnim junakom Judo Makabejem, pri čemer gre Spindler tako daleč, da Herbardu položi Judove besede v usta: »Bog obvari, da bi to storili in pobegnili pred njimi« (*Das wöll Gott nicht, das wir fliehen solten*).⁴⁸ Primerjava pokojnika z bibličnim junakom sledi Luthrovemu mnenju, da izobraževanje najuspešneje izvajamo skozi biblično eksegezo v pridigi. Spindler je uporabil tudi nekaj primerjav med bojevanjem Herbarda Auersperga in Jude Makabejca. Oba sta se namreč bojevala proti močnejšemu oz. številčnejšemu sovražniku, vojski obeh se nista zbrali v polnem številu in oba sta se kljub pričakovanemu porazu odločila za boj. Pomemben retorični element

³⁸ Prav tam, str. 118–120.

³⁹ Strohmeyer, *Svoboda politike*, str. 54–55.

⁴⁰ Nelson Burnett, »To Oblige My Brethren«, str. 37–38.

⁴¹ Štuhec, Reformacijska gibanja, str. 6.

⁴² Žvanut, *Od viteza*, str. 97.

⁴³ Valvasor, *Čast in slava*, 4, str. 487, 488 in 490.

⁴⁴ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁴⁵ Andreae, *Ena lepa*, str. 81.

⁴⁶ Grdina, Reformacijski tokovi, str. 72.

⁴⁷ Rupel, Spindler, Krištof.

⁴⁸ Preinfalk, »Boj pri Vudački«, str. 192.

Spindlerjeve pridige je še poudarjanje Herbardove bolezni, ki se vsaj delno uporablja kot opravičilo za njegov poraz, saj junak, kakršen je Herbard, ni mogel kloniti brez posebnega nepredvidenega razloga. Podobno je dvesto petdeset let kasneje pesnik Bernard Tomšič (1811–1856) Herbardovo smrt pripisal za-hrbtni izdaji.⁴⁹

Podobno primerjavo je uporabil tübingenski teolog Jakob Andreae v svoji pogrebni pridigi za Primožem Trubarjem, v kateri je Trubarja primerjal s sv. Pavlom in govoril, da sta bila oba po krivici sojena, označena za lažna preroka in preganjana iz mesta v mesto.⁵⁰ Poleg primerjave pokojnikov z bibličnimi junaki tako Spindler kakor Andreae bibličnim osebam pripisujeta zelene lastnosti, bodisi pridigarjev, kot je bil Trubar, bodisi plemičev, kot je bil Herbard, najverjetneje z namenom, da bi to primerjavo okrepila. Juda Makabejec je tako v Spindlerjevi pridigi označen kot viteški junak (*Ritterlicher held Juda Macab.*), podobno pa Spindler opiše še Jonatana (*ritterliche helden Jonatha*).⁵¹ Andreae sv. Pavla podobno označi za evangelijskega pridigarja in na začetku pridige, ko primerja Trubarjev čas s časom sv. Avguština, govori o času, v katerem so vero preplavili človeški dodatki, kot je npr. post ob petkih. Primerjava Herbarda z Judo Makabejcem kaže na uporabo stare, v viteški kulturi zakoreninjene prvine. Viteški ideologi so namreč imeli precej težav pri usklajevanju krščanstva in viteških vrednot ter so se pogosto zatekali k zgledom iz Stare zaveze. Zato so junaki, kot so Jozue, David in Juda Makabejec, dobili status nekakšnih protovitezov.⁵²

Najbolj pa se vzgojna dimenzija kaže v navajanju zgledov in nagovorih prisotnim. Spindler tako Herbarda označi kot primeren zgled za vojake na turški meji (*Ein schoen exempel für die Kriegssleut*), ki se v imenu krščanske vere in domovine z resnično vero borijo proti dednemu sovražniku krščanstva (Turkom), pa čeprav bodo lahko zaradi svojega poklica umrli.⁵³ Podobno pravi Andreae, »da nam je Bog v Trubarju postavil en lep zgled«. ⁵⁴ V imaginariju predmodernega človeka je bila namreč religija eno ključnih sredstev identifikacije in temelj pogleda na svet. Za ponazoritev tega pogleda pogledajmo predgovor k Trubarjevemu *Katekizmu* iz leta 1550, kjer piše, da skozi Jezusa Kristusa pridobimo nebeško dediščino, odpustčenje grehov in večno življenje.⁵⁵ Spindler tako zapiše, da je Herbard sedaj blažen, kar še bolj poudari s pasusom, ki pravi, da ni dvoma, da bo Herbard zaradi svoje častne in viteške smrti (*seines erliche und ritterlichen Tods*) pustil svojo sled na zemlji in prišel v

nebesa med svete mučence. Hkrati dodaja, da iz krščanske ljubezni upa, da so tudi njegovi spremljevalci umrli tako krščansko, za Herbarda pa ni nobenega dvoma, da je umrl v pravi veri.⁵⁶

Moč tovrstnega zgleda kot sredstva za discipliniranje in nadzorovanje je bila velika še iz dveh razlogov. Prvi je ta, da je bilo plemstvo ob prehodu iz srednjega v novi vek v krizi, ki je sicer imela širši značaj. V širšem avstrijskem prostoru je bil ta čas zaznamovan s hudimi krizami, kot so bili medsebojni spori Habsburžanov, upori plemstva, vojne s Švicarji, Benečani in Madžari ter turški vpadi. Plemstvo je bilo v tem času prizadeto kot stan, ki je bil vezan na agrarno produkcijo, izgubilo pa je tudi primat na področju dragega vojskovanja. Načeta je bila tudi Cerkev, saj so številne nepravilnosti zmanjšale avtoriteto klera.⁵⁷ Plemstvo so te spremembe prizadele tudi zato, ker je bila njegova primarna vloga vojaški stan (*bellatores*), ki ga je zaznamoval ideal krščanskega viteza.⁵⁸ Od 11. stoletja je namreč viteštvo pomenilo ne le vojščake, temveč bojavnike z brezčasno idejo, etiko in vizijo, ki se je še bolj utrdila med križarskimi pohodi z idejo krščanskega viteza, in to kljub temu, da so bile v viteški oz. dvorni kulturi združene antične ter poganske keltske in germanske prvine oz. tradicije.⁵⁹ V jeseni srednjega veka je ta kultura zašla v krizo. Že v 15. stoletju so spremembe v čustvovanju, miselnosti, etiki in religioznosti skupaj z vzponom meščanstva in pojavom humanizma plašile plemstvo z izgubo privilegijev in življenjskega sloga.⁶⁰

Kriza 15. stoletja je bila posebej v drugi polovici stoletja zaznamovana s splošnim pohlepom po denarju, luksuzom kot nujnostjo plemiškega življenja, komercializacijo odnosov med vladarjem in plemiči ter večnimi spopadi s Turki, ki so pomenili tako nevarnost kot priložnost za zaslužek. Takšno stanje je privedlo do tega, da so leta 1517 plemiči iz Kranjske, Štajerske in Koroške ustanovili red sv. Krištofa, ki je bil namenjen izboljšanju plemiške nravi in posledično boju proti grdim razvadam, pijančevanju in preklinjanju.⁶¹ Pomembno je sicer omeniti, da je bila kriza viteštva in plemstva stalni fenomen. Zaznamo ga npr. že v 12. stoletju pri Bernardu iz Clairvauxa, ki je kritiziral razkošen način življenja »posvetnih« vitezov ter ga primerjal s strogim in pokornim načinom življenja viteških redov. To je bil zgolj eden izmed številnih poskusov Cerkve, da bi energijo plemstva iz neprestanega medsebojnega bojevanja usmerila v Bogu bolj všečne dejavnosti.⁶² Prav tako se je na današnjem slovenskem ozemlju že v 14. stoletju razširilo najemništvo, kar je močno pre-

⁴⁹ Prav tam, str. 191–192.

⁵⁰ Andreae, *Ena lepa*, str. 81.

⁵¹ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁵² Lazar, *Vitezi*, str. 20.

⁵³ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁵⁴ Andreae, *Ena lepa*, str. 74.

⁵⁵ Trubar, *Cathecismus* 1550, str. 14.

⁵⁶ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁵⁷ Nared, *Dežela*, str. 107.

⁵⁸ Vignjevič, *Trije redovi*, str. 124–125.

⁵⁹ Kos, *Turnirska knjiga*, str. 3–4.

⁶⁰ Prav tam, str. 26–27.

⁶¹ Žvanut, *Od viteza*, str. 56–58.

⁶² Keen, *Medieval Europe*, str. 121–122.

oblikovalo vojaško službo in s tem prizadelo plemiški stan, čeprav so nekateri plemiči ta razvoj videli tudi kot priložnost.⁶³ To pa je bil pomemben element, ki je privedel do krize v 15. in 16. stoletju.

Na začetku 16. stoletja se je spremenil pomen izraza viteški (*ritterlich*), ki je prevzel pomen, povezan bodisi z moško uglajenostjo bodisi z vojaškim udejstvovanjem. Tudi nasploh je koncept viteštva (*ritterliche tugend*) začel zamenjevati koncept plemiške časti (*adeliche ehre*).⁶⁴ Takšno stanje splošne negotovosti je skupaj z nezmožnostjo renesančne Cerkve, da bi odgovorila na izzive vsakdanjega življenja, začela preraščati v nekakšen strah.⁶⁵ Protestantizem je tako – poleg tega, da je odgovoril na verska vprašanja takratnega časa – plemstvu dal nov razlog obstoja. To pa je ključnega pomena, kajti predmoderne elite so bile v svojem ravnanju zavezane družbenemu smislu.⁶⁶

Drugi razlog je bil ugled tako Herbarda osebno kot tudi Auerspergov kot rodbine. Auerspergi so bili namreč med najuglednejšimi kranjskimi plemiškimi rodbinami, saj so se v 15. stoletju povzpeli v gosposki stan, Viljem Auersperg pa je že leta 1463 dobil naziv kranjskega dednega maršala.⁶⁷ Bleščeča sta bila tudi Herbardova kariera in njegovo življenje nasploh. Herbard Auersperg se je leta 1528 rodil na Dunaju kot sin Trojana Auersperga, ki je najverjetneje podpiral protestantske ideje. Kasneje sta se Herbard in njegov brat Vajkard izobraževala na vojvodskem dvoru v Clevu, kjer sta zagotovo postala prepričana protestanta za vse življenje – poleg tega sta se naučila dvorjanskega vedenja in viteških veščin. Protestantizmu je bilo naklonjeno tudi Herbardovo okolje, pri čemer velja omeniti predvsem njegovega strica in varuha Janca Jožefa Egkha ter njegovega svaka Jošta Gallenberga. Herbard je protestantizem kasneje širil med svojimi podložniki na Turjaku in na Bledu, kar ga je privedlo v spor z briksenskim škofom, od katerega je imel blejsko gospostvo v najemu. Svojo vojaško-politično kariero je Herbard začel že kot osemnajstletni mladenič, kasneje pa je dosegel visoke položaje. Že zgodaj je namreč pokazal veliko vojaško nadarjenost in si s tem pridobil funkcijo senjskega glavarja, nekaj let kasneje pa je postal še namestnik vrhovnega poveljnika Hrvaške in Slavonske vojne krajine Ivana Lenkoviča. S svojim vojaškim udejstvovanjem je cesarstvo velikokrat obranil pred Turki, posebej pa je bil uspešen, ko je sodeloval s hrvaškim banom Petrom grofom Erdődyjem, s katerim je porazil Turke pri Novigradu, Kostanjici in Požeškem Sandžaku. Za uspehe je bil leta 1566 nagrajen s funkcijo kranjskega deželnega glavarja in vrhovnega poveljnika Hrvaške vojne krajine. Najverjetneje bi dosegel še višje polo-

žaje, če ne bi v bitki pri Budačkem leta 1575 umrl.⁶⁸ Ta dva momenta sta pridigi, ki je bila za takratnega človeka pomemben besedilni žanr, dala še večji vzgojni značaj in utemeljitev smisla ter najverjetneje pomembno vplivala na plemiški etos.

ANALIZA SPINDLERJEVE PRIDIGE

V analizi oz. pregledu vsebinskih poudarkov v Spindlerjevi pridigi bomo pogledali glavne tematike, ki se jih dotika. Za ustrezno aplikacijo naših izhodišč se moramo namreč z njimi spoznati podrobneje. Pravilna smrt je predpostavljala predhodno pravilno življenje, če je človek želel biti odrešen. Ker je bil Herbard v veliki meri zgled za protestantskega plemiča, je pridiga lahko delovala učinkovito.

Vrline protestantskega plemiča

Spindler v svoji pridigi kot Herbardove vrline poleg zvestega in viteškega opravljanja poklica krščanskega bojvnika poudarja še dejstvo, da se je Herbard boril proti svojim grehom in slabostim, da je ljubil božjo besedo in javno izpovedoval vero, poslušal pridige, sprejemal zakrament telesa in krvi ter po svojih najboljših močeh spodbujal resnično učenje evangelija.⁶⁹ To pa ustreza vrlinam plemstva, ki jih je v poglavju (*Od gosposčine*) svojega dela *Hišna tabla, kolendar inu register*, posvečenem temu stanu, predstavil Primož Trubar. V njem plemstvo opredeli kot služabnika in varuha desetih zapovedi. Najprej poudari raznolikost plemiškega stanu in, sledeč sv. Pavlu, prepričanje, da je vse plemstvo, dobro ali slabo, postavljeno od Boga.⁷⁰ Nadalje kot dolžnosti plemstva navede poznavanje in razumevanje katekizma, poslušanje pravih pridig, branje Svetega pisma in s tem razumevanje, kaj je od Boga in kaj ne. Poleg tega ima Trubar za dolžnosti plemstva še boj proti hereziji, čarovništvu, lažnim božjim službam (s tem so mišljene predvsem katoliške maše), nečistosti in drugim pregreham ter obrambo in podpiranje prave božje službe. S tem se po njihovih (plemiških) fahrah in deželah pridiga prava božja beseda, katekizem, evangelij in zapovedi pa se pravilno razlagajo.⁷¹ Po Trubarju zgolj takšnemu plemstvu Bog obljublja in izkazuje vse dobro ter mu namenja dolgo življenje in zvestobo njegovih podložnikov, nižjega plemstva in meščanov. Kot dolžnost plemstva omeni še obrambo sirot in vdov pred tirani.⁷² Tu se torej vidi ohranitev starejših viteških idealov in idej, le da so vpete v protestantski diskurz obrambe protestantske Cerkve.

Spindler je bil kot superintendent in Trubarjev varovanec najverjetneje seznanjen z njegovimi po-

⁶³ Lazar, *Vitezi*, str. 21.

⁶⁴ Žvanut, *Od viteza*, str. 59.

⁶⁵ Grdina, Reformacijski tokovi.

⁶⁶ Jerše, V iskanju, str. 34.

⁶⁷ Nared, *Dežela*, str. 150–151.

⁶⁸ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 94–96.

⁶⁹ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁷⁰ Trubar, *Hišna tabla*, str. 261–262.

⁷¹ Prav tam, str. 263.

⁷² Prav tam, str. 265.

gledi in jih je tudi vključil v pridigo, sicer pa velja ponovno poudariti, da so bili odnosi med plemstvom in protestanti nasploh dobri in da se je vlogi plemstva posvetil že Martin Luther. Leta 1520 je namreč napisal krajši tekst z naslovom *Krščanskemu plemstvu nemškega rodu o izboljšanju krščanskih razmer*, v katerem je predstavil svoje teološke poglede na zmote katoliške Cerkve in pozval plemstvo k izboljšanju razmer.⁷³ Luther sam sicer ni postavil jasnega ideala, a vendar je ta spis najverjetneje občutno pripomogel k plemiškemu iskanju novega smisla obstoja v zgodnjem novem veku. Videli smo namreč, da je bila viteška kultura v zatonu. Cerkveni viteški redovi, kot so nemški viteški red oz. križniki in malteški viteški red, so sicer še zmeraj obstajali, nemški viteški red pa je imel tudi protestantske balijske.⁷⁴ A vendar starega viteštva ni bilo več. To, da je izraz *ritterlich* dobil nov pomen – vojaško udejstvovanje ali gentlemanstvo –, smo že omenili, dodati pa velja, da je 16. stoletje pomenilo zaton viteških turnirjev, ki so bili pomemben del viteške in plemiške kulture.⁷⁵

Boj za pravo vero se je tako »premaknil« k boju proti Turkom in boju za verske pravice nasproti deželnemu knezu. Zlasti boji proti Turkom so imeli v reformatorski misli posebne razsežnosti. Bili so namreč pomemben del tako avtobiografskega kot teološkega opusa Primoža Trubarja, čeprav se podoba Turkov v njegovih delih ni bistveno razlikovala od pogledov v širšem nemškem prostoru. Turki so bili namreč postavljeni v eshatološko perspektivo in nanje so gledali kot na kazen za grešno bogoslužje katoliške Cerkve in celo kot napoved konca sveta.⁷⁶ Takšno podobo so Turki ohranili tudi v takrat že močno humanistično naravnanim stanovskem zgodovinopisju, saj so bili neuspehi stanov še zmeraj interpretirani kot božja kazen zaradi grešnih dejanj.⁷⁷ To močno poudarja tudi Spindler, saj Turke na več mestih označi za dedne sovražnike, pomen boja proti njim ter smrt Herbarda Auersperga in Jude Makabejca pa interpretira kot božjo kazen za grehe ljudstva.⁷⁸

Kot smo že omenili, je bil čas med letoma 1550 in 1650 t. i. konfesionalno obdobje oz. čas verskih vrenj. Tako je bila vera posledično tesno povezana s politiko. Trubarjevi in Spindlerjevi pogledi na plemstvo so torej imeli tudi politične posledice. Trubar je svoje videnje funkcije plemstva – tokrat s pozivi k delovanju – izrazil v pismu, ki ga je 29. oktobra 1564 pisal kranjskim stanovskim oblastem. V njem jih je pozval h glasnemu in predanemu izpovedovanju vere ne glede na vse nevarnosti, k pisanju knezu, da prizna in spozna resničnost augsburške veroizpovedi, in k pokornosti knezu v vsem, razen v tistem, kar je zoper

Boga. To je bil po Trubarju pogoj za stanovitno krščansko življenje in pobožno vladanje.⁷⁹ Herbardov zgled v Spindlerjevem podajanju je imel najverjetneje tudi tu svojo politično noto, le da je bil še podkrepljen z vizijo odrešitve, saj po Spindlerju ni dvoma, da bo deželni glavar (*Landeshauptman*), se pravi Herbard, blažen.⁸⁰

Vprašanje smrti v boju in dobre smrti nasploh

Posebno pomenljiv je začetek Spindlerjeve pridige, v katerem razlaga pomen Herbardove smrti in smrti v boju. To je problem, ki je v krščanstvu prisoten od samega začetka, saj občudovanje vojaških vrlin ni sestavni del krščanskega pogleda na svet, predvsem ne v primerjavi s Staro zavezo, kjer Bog večkrat nastopa kot Bog bitk.⁸¹ Pri vprašanju sprejetja bojvniške kulture je morda treba upoštevati tudi vpliv germanske kulture.⁸² Ideja krščanskega bojvniškega in predvsem svete vojne je bila kontroverzna tudi kasneje, med križarskimi vojnami, saj je bila tuja bizantinskemu teološkemu pogledu in politični misli. Posledično je to, da Bizantinci niso odgovorili na klic k sveti vojni, križarje vodilo do prepričanja, da Bizantinci niso dobri kristjani.⁸³ Vrnitev k Svetemu pismu je te probleme vsaj do določene mere prinesla k reformatorjem. V evangelijih je namreč znan odloomek, v katerem Jezus svojemu spremljevalcu, ki ga je hotel braniti z mečem, reče: »Spravi meč na njegovo mesto, kajti vsi, ki primejo za meč, bodo z mečem pokončani. Ali misliš, da ne morem prositi svojega Očeta in bi mi takoj dal na voljo več kot dvanajst legij angelov, toda kako naj se potem izpolnijo Pisma, da se mora tako zgoditi?« (Mt. 26, 47–75). Drugi del se sicer jasno navezuje na Jezusovo usodo, da bo žrtvovan, vendar je prvi del pasusa preveč pomenljiv, da ne bi privedel do vsaj nekaterih problemov.

Vrnitev k Stari zavezi in izbor Jude Makabejca se tako kaže kot popolnoma logična Spindlerjeva poteza. Ker je bil Juda Makabejec tako pomembna starozavezna oseba kot v boju umrli bojevnik, je ponudil možnost razrešitve tega problema. Spindler tako za piše, da verjame, da je Bog Judi Makabejcu pripravil smrtno uro, in se vpraša, kdo bo dvomil o božji volji. Prav tako ne dopušča, da bi Bog Makabejca (in s tem Herbarda) kaznoval zaradi njegovih grehov, in tiste, ki bi tako mislili, Spindler označi kot zlobne in zavistne ljudi (*böse misgünstige Leuth*). Nadalje Spindler opisuje, kako po Svetem pismu z mečem ne umirajo zgolj brezbožni hudodelci, temveč tudi najljubši božji otroci. Poleg Makabejca navede še Jonatana, pri čemer poudarja njegovo prijateljstvo z Davidom,

⁷³ Luther, *Tukaj stojim*, str. 88–99.

⁷⁴ Preinfalk, *Auerspergi*, str. 35.

⁷⁵ Kos, *Turnirska knjiga*, str. 86.

⁷⁶ Vinkler, *Uporniki*, str. 60–61.

⁷⁷ Strohmeier, *Svoboda politike*, str. 74.

⁷⁸ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁷⁹ Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 68–69.

⁸⁰ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁸¹ Keen, *Medieval Europe*, str. 20–24.

⁸² Russell, *The Germanization*, str. 167–168.

⁸³ Keen, *Medieval Europe*, str. 125–126.

preroke in tisoče nedolžnih mučencev.⁸⁴ Spindler kot razlog njihove smrti navede dejstvo, da svet ni bil vreden njihove dobrote in da je Bogu všečno, da zaradi svoje slave in slave božjega ljudstva junakom dopusti junaško smrt. Juda Makabejec je bil tako Bogu poslušen tudi v smrti (ni namreč zbežal kot drugi) in se je skušnjavam upiral s pomočjo svetega Duha. V zadnjih trenutkih pred smrtjo se je tako oborožil z boguvšečnostjo in se prepustil božji volji, kar je vodilo v častno in viteško smrt (*erlichem, löblichem unnd ritterlichem Tod*).⁸⁵ Kot pravi Spindler, naj bojevniki nikoli ne pozabijo, da jih Bog varuje s svojimi angeli in da so številni bojevniki bitke preživeli, se vrnili domov in tam v miru umrli. Tisti, ki pa morajo umreti v boju, naj se za zgled obrnejo k Judi Makabejcu in njegovi prepustitvi božji volji.⁸⁶

Nasploh je ravno prepustitev božji volji in smrt v pravi veri za Spindlerja in druge reformatorje bistvena. Vendar je ideal starejši in ga lahko najdemo tudi v sekularni viteški kulturi, kot npr. v francoski Pesmi o Rolandu, ki je postavila nekakšen zgled idealnega viteza in katere vsebina povečuje brezpogojni pogum in neustrašno bojevanje do zadnjega diha.⁸⁷ Podobno se tudi Herbard v zadnji uri ni oziral na svojo slabost, sovražniku se je želel zoperstaviti, pa čeprav ni imel več kot petdeset konjenikov (*pferde*), od katerih naj bi nekateri po Spindlerjevem zatrjevanju celo zbežali. Herbard je kljub temu napadel močnejšega sovražnika, ker je vedel, da bi v tej situaciji beg bolj škodil kot koristil. Naš pogumni in viteški junak se je dolgo pogumno branil, enega sovražnika lastnoročno ubil, dva smrtno ranil in nazadnje tudi sam umrl. Herbard je tako umrl častno in viteško kot božji mučenec in nobenega dvoma ni, da je umrl v pravi veri. Poleg tega se je še prepustil božji volji (*in manu Dei sors mea*), ker se je zavedal, da naše zemeljsko življenje visi na svileni nitki. Spindler še poudari, da je nekaj mesecev pred smrtjo – kot da bi vedel, da bo umrl – napisal oporoko, v kateri se je priporočil in prepustil Bogu, in s temi mislimi odjezdil proti turški meji.⁸⁸

Pri pravilni smrti je bilo torej bistveno prepustiti se božji volji in imeti pravo vero. Zadnje Herbardove besede so bile po Spindlerju namreč »Jezus, Jezus, pomagaj« (*Jesus, Jesus, Hilff!*), kar je pri kristjanih močna molitev, ki jo Bog vedno usliši in jo v nevarnosti naredi še močnejšo.⁸⁹ Nekaj podobnega najdemo pri Andreaejevi pridigi za Trubarjem, kjer pravi, da je treba paziti na smrt, saj se lahko pravičnemu in grešnemu zgodita tako lahka kakor težka smrt, in nato navede Jezusove besede: »Kdor bo mojo besedo izpolnjeval, ne bo videl smrti.«⁹⁰ Najtežja oblika smrti

pa je, ko kdo umre brez tolažbe evangelija, saj ljudje izredno trpijo, preden se poslovijo od tega sveta. Trubar je nasprotno odšel v smrt skozi odrešenika (Kristusa) z veselim duhom, saj je bil vesel, ker je prejel zakramente svetega krsta in božje večerje.⁹¹ Proti koncu pridige Andreae še podrobneje predstavi Trubarjevo smrt in poslušalcem oz. bralcem pove, da je Trubar pred smrtjo odpustil dolgove svojim dolžnikom, vzdihoval proti Bogu, se tolažil z besedami iz Svetega pisma ter tiho in spokojno zaspal (umrl), ko je pridigar dejal »amen«.⁹² Tako Spindler kot Andreae sta smrti pokojnikov prikazala kot pot k odrešitvi, kar je bilo v predmoderni sicer bistvo dobre smrti.

Zgolj kot primer naj navedemo še pravilno smrt, kot jo je ob koncu srednjega veka opisal kancler pariške univerze Jean Gerson, ki je bil eden od pripadnikov gibanja *devotio moderna* in morda avtor pobožnega dela *Hoja za Kristusom*, katerega uradni avtor je sicer Tomaž Kempčan.⁹³ Za človekovo zadnjo uro je poudaril pomen prenašanja trpljenja, saj je vsak človek grešnik, ki je storil veliko grehov, in ta potrpežljivost je po Gersonu pomembna za prihod v raj. Poleg tega je poudarjal, da ob umirajočem ne sme biti nihče, ki bi mu utegnil odvrčati misli od prihajajočega onstranstva, ter da je priporočljivo, da je ob umirajočem zgolj en dober prijatelj, ki skrbi za to, da se bo umiranje dobro končalo.⁹⁴

Vprašanje plemiškega odpora

Zanimiv element Spindlerjeve pridige je označevanje Turkov kot tiranov. Piše namreč, da so po zmagi pri Budačkem tiransko požigali in ropali vasi, ujeli več sto oseb in jih veliko pobili. Med njimi so bili tako moški kot ženske, tako stari kot mladi, mnogi so bili odpeljani v večno tiransko suženjstvo.⁹⁵ Obrambo vdov in sirot pred tirani je kot dolžnost plemstva poudarjal že Trubar,⁹⁶ ki je tudi sicer pozival k obrambi vere. V istem duhu je Spindler poudarjal, da je Herbard po svojih najboljših močeh širil pravo vero.

Na tej točki velja omeniti, da je bil luteransko (augšburško) navdahnjeni protestantizem nagnjen k trpeči pokorščini, kar je v teoriji veljalo tudi za notranjeavstrijske stanovce.⁹⁷ Vendar je bilo plemstvo tudi politični stan in pravico do svobodnega izpolnjevanja vere je lahko vezalo na starejše koncepte, kot so bile plemiške pravice, ki so bile del deželne ustave. Plemiči so imeli namreč staro pravico do upora in fajde, ki je temeljila na njihovi vlogi pomembnega graditelja dežele – v poznem srednjem veku se je na tem po-

⁸⁴ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁸⁵ Prav tam.

⁸⁶ Prav tam.

⁸⁷ Lazar, *Vitezi*, str. 23.

⁸⁸ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁸⁹ Prav tam.

⁹⁰ Andreae, *Ena lepa*, str. 21–22.

⁹¹ Prav tam, str. 23–24.

⁹² Prav tam, str. 124.

⁹³ Huizinga, *Erasmus*, str. 14–15.

⁹⁴ Tenenti, *Občutje smrti*, str. 96–97.

⁹⁵ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*.

⁹⁶ Trubar, *Hišna tabla*, str. 265.

⁹⁷ Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 83.

dročju razvil celo nekakšen dualizem med knezom in stanovi.⁹⁸ Ta dualizem se je simbolno kazal predvsem v stanovskih poklonih, kjer je plemstvo knezu obljubilo pokorščino v zameno za spoštovanje njegovih pravic, ki jim je bila v zgodnjem novem veku dodana tudi pravica do svobodnega izpovedovanja (protestantske) vere.⁹⁹ Obramba vere je bila namreč sestavni del viteškega etosa. Obramba katoliške vere je bila poleg pomoči svojemu gospodu, upravljanja dežel in izvajanja sodne oblasti v srcu viteške ideologije.¹⁰⁰ V protestantizmu so plemiči videli preprosto zamenjavo katolištva s protestantizmom. Ker pa se je tokrat zvestoba gospodu izključevala z obrambo protestantske vere, so bili stanovi prisiljeni najti utemeljitev za odpor. Eden takšnih konceptov je bil koncept skupnega dobrega, ki ima korenine v deželnoknežji misli, a so ga v zgodnjem novem veku »posvojili« tudi stanovi. Splošno dobro oz. splošna korist je bila takrat rdeča nit legitimnosti. Tako je bil lahko deželni knez, če je ravnal proti skupnemu dobremu, označen za tirana, upor proti tiranu pa ni pravica, temveč dolžnost.¹⁰¹ Tudi graški teolog Hieronim Homberger, ki je močno poudarjal trpečo pokorščino, je plemstvo pozval k uporu. To pa ni veljalo za meščane, čeprav so bili ti takrat (leta 1584) dejansko preganjeni.¹⁰² Herbardova junaška smrt in Spindlerjeva označba Herbarda kot božjega mučenca je tako lahko imela v svoji prezentaciji dimenzijo obrambe verskih pravic stanov nasproti deželnemu knezu.

SKLEP: SPINDLERJEVA PRIDIGA IN STANOVSKI DISKURZ

V Spindlerjevi pridigi je prisotnih veliko aluzij na takratne, za plemstvo pomembne teme, kot so boj proti Turkom, pozicioniranje nasproti deželnemu knezu, protestantska vera itd. V tekstu izražene poglede lahko razumemo kot nadaljevanje dajanja primerov, poznanega iz sočasnega zgodovinopisja, z namenom usmerjanja ljudi k pravemu življenju. To je v pridigi podkrepljeno z jasno izraženo vizijo o Herbardovi odrešitvi. Tako je lahko prispevala k ustvarjanju smisla predmodernih elit, v našem primeru kranjskih stanov in deželnega plemstva, pri čemer ni odveč poudariti, da so stanovi ravno v tem obdobju razvijali lasten diskurz. To je bilo še posebej vidno na primeru zgodovinopisja. Arno Strohmeyer je to tezo razvil sledeč Foucaultovi paradigmi, ki izhaja iz dveh predpostavk, in sicer: prvič, zgodovinopisje vedno krepi oblastvene in politične težnje, in drugič, v času notranjepolitičnih kriz se razvije nekakšna »protizgodovina«, ki se postavlja po robu zgodovinski kulturi veljavnega političnega sistema ter je v službi legiti-

miranja zahtev politične opozicije po oblasti.¹⁰³ Podobno je bilo, kot smo že videli, z dvema procesoma konfesionalizacije, deželnoknežjo in stanovsko. Če je deželnoknežja konfesionalizacija poskušala doseči zgodnjeabsolutistično koncentracijo oblasti, ji je bila stanovska konfesionalizacija diametralno nasprotna. Na tej točki velja poudariti, da je treba izraz absolutizem jemati z malce rezerve, saj deželnoknežja oblast nikoli ni bila zares absolutna. Torej so bile stanovske težnje diametralno nasprotno.¹⁰⁴ Zato je bilo smiselno afirmirati viteške vrline in s tem plemiško samobitnost v takratnem kontekstu.

V tej luči lahko Spindlerjevo delo in dela drugih reformatorjev, med drugim Luthra in Trubarja, vidimo v podobnem kontekstu kot težnje srednjeveške Cerkve in Bernarda iz Clairvauxa, tj. ukrotitev viteške ideje in njena prilagoditev novemu času, pri čemer je kriza še toliko bolj poudarila potrebo po novi osmislitvi plemiškega etosa in družbene vloge. Na tej točki velja omeniti, da je bila protestantska Cerkv tista, ki je imela vzvode oblasti za vključitev številnih starih elementov viteške kulture v nov kontekst. Že Luther je zapisal, da je vloga pridigarja, da ljudi spodbuja h kesanju.¹⁰⁵ Smrt je namreč v predmoderni pomenila prehod od enega suverena k drugemu, neposredno v večno odrešenje ali pogubo.¹⁰⁶ V tem smislu je bilo treba v pripravi na poslednjo sodbo ljudi disciplinirati, jih spraviti na pravo pot. V svojem delu o rojstvu zapora je Foucault podal pronicljive opazke o vlogi discipline in s tem discipliniranja v krščanski vzgoji. V njej je bil namreč pomemben vsak detajl, vsaka malenkost, kar je vodilo do močnega discipliniranja posameznika ter oblasti nad njegovim življenjem in telesom.¹⁰⁷ Podobe umrlih, ki so bili poslušalcem predstavljeni kot zgledi, so verjetno igrale vlogo takšnega nadzora.

Postavitev posameznika, ki je ustrezal stanovski- mu diskurzu oz. bil njegov primeren predstavnik – kakršen je bil Herbard za protestantsko plemstvo v zgodnjem novem veku, torej kot zgled, ki si je s svojim življenjem pridobil odrešitev –, ni vsebovala zgolj splošnih napotkov, kot denimo desetih zapovedi in splošnih verskih obrazcev. Tak zgled je namreč vseboval še druge zglede, od ravnanja v korist vere in njenih zapovedi do pravilnega opravljanja poklica obrambe države in vere. O nekaterih detajlih discipliniranja nam govorijo različni vsebinski poudarki, ki jih je mogoče izluščiti iz pridige. Izpolnjevanje teh poudarkov in detajlov pa je vodilo do »lahkotne prepustitve« smrti, saj je Herbard živel Bogu všečno.

Michel Foucault nam glede oblasti sporoča še dvojje, kar bi utegnili aplicirati na analizo Spindlerjeve pridige. Prvič, da je oblast povezana z znanjem,

⁹⁸ Brunner, *Land and Lordship*, str. 361–362.

⁹⁹ Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 89.

¹⁰⁰ Lazar, *Vitezi*, str. 21.

¹⁰¹ Strohmeyer, *Svoboda politike*, str. 156.

¹⁰² Jerše, Vera, upanje, oblast, str. 92–93.

¹⁰³ Strohmeyer, *Svoboda politike*, str. 21.

¹⁰⁴ Prav tam, str. 54–55.

¹⁰⁵ Vinkler, *Uporniki*, str. 66.

¹⁰⁶ Foucault, *»Society must be defended«*, str. 247.

¹⁰⁷ Foucault, *Discipline and punish*, str. 140.

kar sam pokaže na primeru odnosa spovednika in spovedanca ali vernika in duhovnika.¹⁰⁸ Oblast znanja, ki se kaže pri Spindlerju, najdemo v tem, da sam kot pridigar poseduje znanje prave vere. Poznavanje te vere prenaša na druge in jih posledično vodi na pot odrešitve – spomnimo se samo na Andreaejevo poudarjanje pomena pridigarjev, se pravi tistih, ki vero razlagajo in prenašajo, za odrešitev ostalih.¹⁰⁹ Zato je bilo poslušanje pravih pridig poudarjeno kot posebna vrlina tako pri Spindlerju kot pri Trubarju, pri čemer je plemstvo dolžno skrbeti, da se po deželi pridiga prava vera.¹¹⁰ Iz te naveze med vero in oblastjo se razkriva drugi element Foucaultove teze o moči, kot jo je razvil v *Zgodovini seksualnosti*, in sicer shema odnosov in sprememb v »porazdelitvi oblasti«. Oblast namreč ni bila zgolj značilnost posredovanja vrednot, ki so jih okoli otroka in njegove spolnosti vzpostavljali oče, mati, vzgojitelj in zdravnik in ki so doživljale nenehne spremembe,¹¹¹ temveč tudi značilnost odnosa med protestantsko Cerkvijo in plemstvom, ki je preoblikoval viteški ideal in poskrbel za njegovo prilagoditev novi družbeni stvarnosti. Spindlerjeva pridiga in drugi viri glede odnosa do smrti torej kažejo, kako se je ta prepletenost tostranskega in onstranskega v predmoderni politični skupnosti uporabljala za osmišlitev življenja in delovanja določenega stanu, v našem primeru plemstva, ter afirmacijo njegovih političnih idealov in verovanj.

Spindlerjevo delo je v primerjavi s Suchenwirtom in Rotom pomembno še z drugega vidika. Tematika je sicer, predvsem zaradi žanra, deloma pa tudi zaradi obdobja, v katerem je pridiga nastala, precej bolj teološko razdelana in ima jasneje poudarjeno vzgojno noto, ki jo potrjuje tudi Andreaejeva pridiga za Primožem Trubarjem.

VIRI IN LITERATURA

OBJAVLJENI VIRI

- Andreae, Jakob: *Ena lepa inu pridna prediga, per pogrebi tiga v Reidniga inu vissokuku vuzheniga Gospud Primosha Truberia rainciga, dërshana od Gospud Iacoba Andrea doctoria, Tibinskiga Probstia, inu is Nemshkiga iesika v'slovenski tolmazhena*. Tübingen: per Georgium Gruppenbachium, 1588.
- Rot, Johannes: *Oracio funebris Iohannis Rot de Casu illustris comitis Ulrici de Cilia*. Objavljeno v Simoniti, Primož: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1979, str. 239–244.
- Spindler, Christophorus: *Ain Christliche Leichpredig*:

Bey der Begrebnus weyland des Wolgebornen Herrn Herrn Hörwarden Freyherrn zu Auersperg ... Gehalten durch M. Christophorum Spindler ... Gedruckt zu Laybach durch Hannß Mannel, Anno MD LXXV.

- Suchenwirt, Peter: *Peter Suchenwirt's Werke aus dem vierzehnten Jahrhunderte: ein Beitrag zur Zeit- und Sittengeschichte*. Wien: Druck und Verlag von J.B. Wallishasser, 1827.
- Trubar, Primož: *Cathecismus 1550. Zbrana dela Primoža Trubarja 1*. Ljubljana: Rokus, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, 2002.
- Trubar, Primož: *Hišna tabla, kolendar inu register. Zbrana dela Primoža Trubarja 2*. Ljubljana: Rokus, Slovensko protestantsko društvo Primož Trubar, 2003, str. 261–265.

LITERATURA

- Brunner, Otto: *Land and Lordship: structures of governance in medieval Austria*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1992.
- Foucault, Michel: *Discipline and punish: the birth of the prison*. New York: Vintage Books, 1995.
- Foucault, Michel: *»Society must be defended«: Lectures at the Collège de France 1975–1976*. New York: Picador, 2003.
- Foucault, Michel: *Zgodovina seksualnosti*. Ljubljana: ŠKUC, 2010.
- Grdina, Igor: Reformacijski tokovi na Slovenskem. *Zgodovinski časopis*, 61, 2007, str. 59–74.
- Huizinga, Johan: *Erasmus and the Age of Reformation*. New York: Princeton University Press, 1957.
- Jerše, Sašo: V iskanju izgubljenega smisla: sociodiceje predmodernih družb »z zornega kota domorodcev«. *Mestne elite v srednjem in zgodnjem novem veku med Alpami, Jadranom in Panonsko nižino* (ur. Janez Mlinar in Bojan Balkovec). Ljubljana: ZZDS, 2011, str. 25–70.
- Jerše, Sašo: Vera, upanje, oblast. O notranjeavstrijskem političnem imaginariju v času verskih vrenj. *Vera in hotenja: študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Slovenska matica, 2009, str. 67–103.
- Keen, Maurice: *Medieval Europe*. London, 1991.
- Kos, Dušan: *Blesk zlate krone. Gospodje Svibenski – kratka zgodovina plemenitih nasilnikov*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003.
- Kos, Dušan: Pot na Avalon. *Zgodovinski časopis*, 51, 1997, str. 165–186.
- Kos, Dušan: *Turnirska knjiga Gašperja Lambergerja*. Ljubljana: Viharnik, 1997.
- Lazar, Tomaž: *Vitezi, najemniki in smodnik. Vojskovanje na Slovenskem v poznem srednjem veku*. Ljubljana: Viharnik 2012.
- Luther, Martin: *Tukaj stojim: teološko politični spisi*. Ljubljana: Krtina, 2002.

¹⁰⁸ Foucault, *Zgodovina seksualnosti*, str. 95.

¹⁰⁹ Andreae, *Ena lepa*, str. 36–37.

¹¹⁰ Spindler, *Ain Christliche Leichpredig*; Trubar, *Hišna tabla*, str. 263–265.

¹¹¹ Foucault, *Zgodovina seksualnosti*, str. 95–96.

Mlinar, Janez: Biti vitez v poznem srednjem veku: Celjski in viteštvo. *Vitez, dama in zmaj: dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem*, 1: razprave (ur. Tomaž Lazar, Tomaž Nabergoj, Barbara Jerin). Ljubljana: Narodni muzej Slovenije, 2011, str. 105–113.

Mlinar, Janez: *Podoba Celjskih grofov v narativnih virih*. Ljubljana: Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete, 2005.

Nared, Andrej: *Dežela – knez – stanovi*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2009.

Nelson Burnett, Amy: »To Oblige My Brethren«: The Reformed Funeral Sermons of Johann Brandmüller. *The Sixteenth Century Journal*, 36, 2005, str. 37–54.

Preinfalk, Miha: »Boj pri Vudački« ali Herbard Turjaški v zgodovinopisju in literaturi. *Med srednjo Evropo in Sredozemljem: Vojetov zbornik* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 2006, str. 189–210.

Preinfalk, Miha: *Auerspergi. Po sledeh mogočnega tura*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU 2005.

Rupel, Mirko: Spindler, Kristof (1546–1591). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi597637/#slovenski-biografski-leksion> (pridobljeno 22. 5. 2015).

Russell, James C.: *The Germanization of Early Medieval Christianity. A Sociohistorical Approach to Religious Transformation*. New York/Oxford: Oxford University Press, 1994.

Simoniti, Primož: *Humanizem na Slovenskem in slovenski humanisti do srede XVI. stoletja*. Ljubljana: Slovenska matica, 1979.

Simoniti, Vasko: *Turki so v deželi že: turški vpadi na slovensko ozemlje v 15. in 16. stoletju*. Celje: Mohorjeva družba, 1990.

Strohmeyer, Arno: *Svoboda politike in moč vere: študije o politični kulturi deželnih stanov habsburške monarhije v času verskih vrenj (ok. 1550–ok. 1650)*. Ljubljana: Založba /*cf., 2011.

Štuhec, Marko: Reformacijska gibanja v okviru evropskega 16. stoletja. *Slavia Centralis*, 1, 2008, str. 5–20.

Tenenti, Alberto: *Občutje smrti in ljubezen do življenja v renesansi*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1987.

Valvasor, Janez Vajkard: *Čast in slava vojvodine Kranjske*, 4. zvezek. Ljubljana: Zavod Dežela Kranjska, 2013.

Vignjevič, Tomislav: Trije redovi sveta in reformacija. *Vera in hotenja: študije o Primožu Trubarju in njegovem času* (ur. Sašo Jerše). Ljubljana, Založba /*cf., 2009, str. 124–132.

Vinkler, Jonatan: *Uporniki, »hudi farji« in Hudičevi soldatje: podobe iz evropskih in »slovenskih« imagi-*

narijev 16. stoletja. Ljubljana: Pedagoški inštitut, 2011 [Elektronski vir].

Voje, Ignacij: Balkanska politika Celjskih grofov. *Celjski grofje, stara tema – nova spoznanja* (ur. Rolanda Fugger Germadnik). Celje: Pokrajinski muzej, 1999, str. 103–113.

Žvanut, Maja: *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Vi-harnik, 1994.

S U M M A R Y

Death, salvation and the search for meaning: Christoph Spindler's funeral sermon for Herbard von Auersperg and noble ethos during the confessional era

Death attitude was an element of premodern societies and hence social elites. To quote Michel Foucault, death meant a passage from one regime of power (temporal) to another (divine), from one sovereignty to another, to salvation or damnation, whereas on earth the power was passed onto heirs. This was also in agreement with the concepts of the then political reality, which was not perceived as merely temporal. In the premodern period, political community was understood as a community of salvation, a place where souls reclaimed their health, or even as a kind of political purgatory. In congruence with such discourse, premodern political elite was not entirely free to conduct itself as it pleased, but was bound by social meaning. This was particularly characteristic of nobility, which was imbued with chivalric ideas. Chivalric, or rather warrior, culture was the key element constituting the identity of a medieval nobleman, but its bellicose nature often brought it into conflict with Christianity. Medieval chivalric culture thus needed to be brought in line with Christianity, which was attempted by placing an emphasis on making war in the name of God, comparing knights to heroes of the Old Testament, and so forth. Such a view also received affirmation in literature, which dealt with the deaths of heroic knights and noblemen, especially because this culture was further confirmed if its representative found salvation. At the same time, an important knight or nobleman could set an example for others in terms of upholding discipline. Such diction can already be found in the *totenklagen* (laments) of Peter Suchenwirt, and it was even more pronounced in the funeral sermon dedicated to Herbard von Auersperg, which was written by the superintendent of the Carniolan Protestant Church, Christoph Spindler. Herbard von Auersperg was a representative of one of the most important Carniolan noble families, an ardent supporter of Protestantism and an accomplished mi-

litary commander, who died on 22 September 1575 at Budačko, Croatia, in the battle against the Turks. As such, he set a perfect example for the rest of Protestant Carniolan noblemen, which Spindler put to good use in his sermon. Spindler followed Luther's instructions that the purpose of a Protestant funeral was to bring comfort and education to the living, which is best achieved through the exegesis in the sermon. The sermon contains many older, in fact, still medieval elements of chivalric culture, including the central narrative axis, i.e. comparison between Herbard and Judas Maccabeus. In chivalric culture, the latter was recognised as a kind of protoknight. Using Herbard as an example, the clear appeal to release him to God's will, to support the Protestant Church and to fight the Turks, as well as emphasising the idea that Herbard had found salvation, were Spindler's response to the search of meaning in the uncertain times of the early modern period and affirmation of the role of the noble elite in close conjunction with the Protestant Church. Spindler's sermon was in many regards similar to Peter Suchenwirt's song on the fall of the Austrian Duke Albrecht. However, due to its genre and the fact that it emerged during the so-called confessional period, it is theologically much more sophisticated and bears an even greater emphasis on didactic authority. Another important element in the sermon is a kind of "legitimation" of the estates' discourse and resistance against the (Catholic)

provincial prince. The estates' discourse, on the other hand, may be understood as a reaction to the discourse used by the provincial prince and also as a construction of the estates' own process of confessionalisation as opposed to that of the provincial prince. In other words, if the provincial-princely confessionalisation gravitated towards an early absolutist concentration of power, the estates essentially opposed both this concentration and the Catholic politics pursued by the House of Habsburg. The element of the sermon that most evidently points to its disciplining function, however, is the emphasis on Herbard's God-pleasing life and consequently his easy surrender to death. This is especially important in connection with the power and knowledge, as Foucault shows us. Since the same relationship is also observed between the priest and the believer, it plays an important part in Spindler's sermon as well. To put it more accurately: just as Trubar, Spindler stressed the meaning of listening to the right sermons, which may be linked to the assertion of Jacob Andreae that preachers are important because they explain and pass on the faith and thus ensure the salvation of others. Spindler's case reveals the pronounced understanding of Protestantism as an integral part of noble ethos and the accommodation of the chivalric notion to the new religious and political reality in the early Modern Period, when chivalric warfare had already become a thing of the past.